

JIRÍ GOLD: ZE DNA NA DEN

(2003)

Jiří Gold (* 1936) vstoupil do literatury v šedesátých letech – jeho meditativní lyrika (*Nebe jasně zelené*, 1964; *Minotaurus*, 1967) přinášela alegorizující záběry dialektiky čistoty a zla jako materiálu života a poukazovala na lidskou ohroženost a křehkost na pozadí tekuté a záhadné reality. Během normalizace nepublikoval. Po roce 1989 vydal výbor textů z let 1968–1985 *Mezery mlčení* (1998) a několik souborů básnických deníků, pokrývajících zpravidla vždy jeden rok – *Noci dní* (1994), *Samospád samoty* (1998), *Sutě: písky: drtě* (2000), *Ze dna na den* (2003) a *Skvrny a dotyky* (2009). Charakterizuje je ohledávání a prozkoumávání intimního

prostoru subjektu ve fragmentarizovaném světě a pokus o jakousi „metafyziku všednosti“ na základě abstraktních spekulací a silné gnómičnosti. Jeho výraz směřuje ke konciznosti, snaze směřovat od vlastního rozpoložení a nálady k jejich podstatě, jádru, sdělení a poselství. Ve svých básnických knihách se Gold ukazuje jako autor jedné, stále rozšiřované sbírky.

Soubor *Ze dna na den* zachycuje Goldovo tvůrčí období od 19. 3. 1988 do 18. 12. 1990, není však úplným souhrnem všech básnických textů vztahujících se k danému času (tak můžeme soudit ze závěrečné autorovy poznámky „*Děkuji Vratislavu Färberovi za spolupráci při výběru textů*“). Záznamy nejsou v žádném přímém a zjevném vztahu k soudobým reálným událostem, pouze fixují báseň, jež se „uvnitř“ toho dne zrodila; datace spíše odkazují k významu lidského spočívání v plynoucím čase. Dějiny samotné se stávají něčím vzdáleným, i když (marginálně) reflektovaným: „*zbabělci / vítězí: lháři udivují / jasnozřivostí: nenasytí / jak hejno kobylek / se valí do dějin a nejrychlejší / se zpoždují.*“ (78) Podstatnější ale je, že se lyrický subjekt nalézá „*stále / jednou nohou ve věčnosti / z níž jde strach*“ (79). Goldova poezie tak zachycuje vyostřené napětí mezi pomíjivým a absolutním, mezi trváním a zanikáním, mezi plností a prázdnotou; věnuje se paradoxům času, v němž se mnohé odehrává nevčas a jehož pravé povaze nerozumíme, paralelně s paradoxností existence a existujícího subjektu, který mnohdy o své existenci ani neví, zapomíná na ni, nevšímá si jí, nechává si ji odcizovat; jindy si ji naopak uvědomuje až příliš a pak jej tísní, zavaluje a drtí. Zároveň se autorova poezie pohybuje v prostoru a čase jakéhosi přechodu či rozhraní, kde něco doznívá, odumírá, rozplývá se – vše se děje

v mezerách mezi vteřinami, v jakémsi nezbadatelnou, kde vládne neurčitost („*stále neprobádané / cosi*“, 76). Opakovaně se tematizuje nezřetelnost a neuchopitelnost jevů („*žijeme / na úpatí fata morgany*“, 100), skrytost samotného bytí, které ztrácí pevné a jisté kontury a většinou jej nelze vymezit, určit, popsat, změřit; autor stále obkružuje centrální otázku, na čem vlastně spočívá a jak probíhá naše vnímání.

Zpřítomněním a symbolem životní tíhy, úmornosti a beznaděje se stává tělesnost a lidské tělo: lyrický subjekt prožívá sám sebe jako unaveného, stárnoucího muže, vysátého a vysávaného životem. S nejčistší skutečností se člověk setkává prostřednictvím těla – v něm je nesena a snášena, v něm podléhá úpadku a rozkladu. Tělo se bortí, chřadne a usychá, rozpolcený život se mění v trosky. Dění v těle je metaforou světa a naopak: odehrává se v něm nekonečná řada procesů, které nejsou jen biologickými a fyziologickými algoritmy, nýbrž mají i metafyzickou povahu. To nejnížší se v jeden moment potkává s tím nejvyšším. Tělo je i jistou záhadou – může být subjektem přijímáno a přivlastňováno, nicméně zároveň jej lze prožívat jako cosi vnějšího a cizího, nesouladného s vnitřním bytím: „*bloudící / ve vlastním těle: ztracen / ve vymřelém mozku*.“ (21) Nalézá-li se lyrický subjekt „*v příbytku bezdomoví*“ (95), konstatuje, že není doma ani ve vlastním těle a myslí. Z toho vyplývá hrozba a nebezpečí až kompletního odcizení, v němž je nutno žít s duší, která je „*přimrzlá*“ (27). Člověk se mění v pouhý stín, nad nímž se stále vznáší nicota a nebytí („*na každém kroku / cosi číhá / připravené tě pozřít*“, 105) a potřebou se tak stává sebepotvrzování v nejistotách, v neschopnosti elementárním způsobem reflektovat svoje postavení („*prodíráš se / životem: na jedno oko / slepý / druhým / nevidíš*“, 30). Verše zachycují stavy a pocity ubývání, vyprazdňování smyslu a ochromení: „*můj spěch / nemá cíl: moje zápěstí / ztuhla: můj papír / zčernal*.“ (131) Svět je sice provázaný („*naše oči / obsahují jiné oči / v nichž jsou další oči / a každé / vidí něco jiného*“, 132), ale nesdružuje navzájem jednotlivé lidské bytosti v jejich touze po blízkosti; úplné porozumění čemukoli je nemožné, zející nepřítomnost Boha už ani není pojmenovávána. Meditace vyjevuje bludnou ztracenost a prázdnotu: „*zabydlen v čekárně / kde už nikdo neví / na co se čeká: drancován / cestovní horečkou / na nikdy nekonané cestě*.“ (21) Život je „*něco přítomně nepřítomného*“ (82), nelze jej nahlédnout v celistvosti, je zahrnut v nepřístupných a nedisponovatelných věcech a fenoménech. Minulost, současnost a budoucnost nerozlišitelně splývají. Zbývá jen „*tvé srdce: bod // kde se protíná / to co trvá s tím / co ustavičně pomíjí*“ (51). Kvintesencí úzkosti je i úzkost z odžité minulosti, neboť člověku je již uzavřena jakákoli perspektivní alternativa – osud se neúprosně naplnil a pohled na něj nepřináší naději, ale pouze sebetřpyť; jakákoli spekulace se ukazuje jen jako prázdňná možnost: „*kdybych mohl ještě začít / jednou: ptáš se zděšeně: kde / bych teď začal?: je / kde začít když jsi byl / vždycky / jenom v koncích?*“ (36)

Gold si jako motto zvolil citát z Franze Kafky, jehož jádrem je výrok „*vše, co je možné, se přece děje; možné je pouze to, co se děje*“ (7). Děj však probíhá v neexis-

tující přítomnosti, určované minulostí a směřující do budoucnosti. Nemožné může uchopit a uchovat pouze jazyk – život tak rozvíjí a zmnožuje, ale i zpochybňuje a znejišťuje, neboť stále evokuje neskutečné a neuskutečnitelné. Goldova poezie se stále pohybuje kolem možností a hranic lidské recepce a percepce reality, jejichž následkem je „*bdělost a úzkost / na hranici těla / a snu*“ (94). Reflexe je totiž vždy pozadu za ději, jejichž smyslem není být předmětem reflexe. Odtud plyne unikavost a přeludnost vnímání, nepřevoditelného na ověřitelnou určitost „věci o sobě“; stále se nalzáme „*na úpatí fata morgany*“ (100). Vypjatou subjektivnost podtrhuje i stálá forma sebeoslovování, která vyjadřuje váhu nutnosti být stále se sebou, neopouštět se, snášet se a přijímat se, ale i ubezpečuje lyrický subjekt o jeho vlastní existenci. Život se odehrává někde v propasti mezi vrcholy protikladů a je stále vystaven nějaké podobě skutečné či zdánlivé prázdnoty a nicoty („*černá díra / která se nade vším zavře / aby se umořila*“, 100).

Autorova obraznost čerpá z pohledů na krajinu krutě konkrétní a zároveň již mytologizovanou („*uschlé stromy / nad nimiž prozřeli / proroci: na polámaných větvích / hnízda zmarněných andělů*“, 130), krajinu umírající nebo snad již mrtvou, která však „*žije nejběsileji*“ (130). Gold často propojuje abstraktní konstrukce s vizemi přírody a bezprostředního okolí, aby zdůraznil přelévavost vnímání („*blyštění slunce / v kalužích jako / intarzie ticha / na zadupané duši*“, 69), projevuje pozornost a cit pro krajinné zarámování lidského osudu, v němž pramení a stále z něj proudí obrazy („*na roštu koruny stromu / smažíš své volské oko*“, 97; „*hlasy ptáků a vůně květin / v temných uličkách / se skvrnami moče*“, 111). Nejdůležitější akty však probíhají při vstupu do říše ticha a mlčení, i slova samotná přicházejí a vyvstávají jen na podkladě ticha.

Ústředním výrazovým prostředkem je pro Golda paradox, umožňující stále poukázat na absurdní rozměr existenciálního určení a lidského postavení v životě: autor přijímá metodu paradoxní logiky téměř jako povinnost a závazek v dialogu se světem. Krouží kolem řady otázek – jak sloučit obecné a jedinečné, výjimečné a zaměnitelné, zákonité a nahodilé, jak chápat vlastní závislost na jiných a svou spojitost se vším nepůvodním, odvozeným, opakovatelným, v němž je člověk uvězněn a na nějž je odkázán. Paradox často souvisí i s ironizací skutečnosti a naší zkušenosti s ní („*i ta lež / která se zmocnila nehybných hodin / dvakrát denně / ukazuje pravdu*“, 106).

Zdá se, že básník vychází z představy o „*temném prazákladu*“ (Martin Heidegger), který je skryt, ale vyjevuje se fenomenologicky, jeho zastřenost může být poodhalena a nahlédnuta básnickým jazykem. Dění se odehrává v jakémsi věčném „*ted*“ („*v tomto okamžiku rození: v tomto / okamžiku požívání*“, 69), čas je neuchopitelný, lidské bytí je na něj vázáno, ale zároveň se z něj touží vymknout a odpoutat, opustit jej: „*být / jen jednou / mezi dvěma údery / (hodin): být / jen jednou / mimo (bijící) hodiny*.“ (71) Goldova poezie svět bez ustání relativizuje – ptá se po vztahu skutečného a iluzorního, klade proti sobě věci existující jen ve vědomí a naopak věci existující „*reálně*“, které ale lidské vědomí nevnímá („*jen v tom co není / trváme*“, 133). Svět existující v naší

mysli a jazyce může být mnohdy skutečnější než ten konkrétně hmatatelný. „Objektivní realita“ pak neposkytuje příležitost k identifikaci, i ta zdánlivě nejnuitřnější zkušenost může být jen klamem a falší. Tento pohled lyrický subjekt oddaluje světu, který se mu jeví jako tříšť a skladiště vzdálených a často abstraktních jevů, dějů a procesů, z nichž mnohé jsou oddělené od svého smyslu. Autor se nezajímá o „domluvené“, předzjednané významy – ty naopak podrobuje ironické dekonstrukci.

Básnickovým nástrojem je však „řeč / jejíhož smyslu / se nikdy nedožiješ“ (93), přijímá ji tedy jako cosi absolutního, čeho se nelze zmocnit, čemu lze pouze sloužit jako médium. Paradoxně to nejdůležitější lze vyjádřit jenom mlčením nebo ztišeností: „a zatím / jde o to přešeptat potají / několik utkvělých slov.“ (76) Uplatňován je volný proud veršů bez interpunkce, která je nahrazena univerzální dvojtečkou. Výsledný výraz charakterizuje série často velmi abstraktně založených obrazů, prolínaných aforismy a gnómami s hojnými aliteracemi, příznačná je i antinomičnost a oxymoron, jež slouží autorovi k popření a vyloučení veškeré stereotypnosti a významové strnulosti. Gold často používá slovní hříčky a přesahy, v nichž se „ano“ překlápí v „ne“ a naopak, věci se mění ve svůj opak, otevření v uzavření, plus v minus, dobro ve zlo, jejichž substance neexistuje či je krajně nejistá („tvůj zbabělý odchod / není než triumfálním návratem“, 57; „přicházeje odnikud věříš / že stopy na které jsi narazil / vedou někam“, 97). Základní figurou je (sebe)oslovení, mající často ráz výzvy, která naznačuje ústřední roli komunikace v Goldově lyrice.

Komunikace tu znamená možnost vstoupit obecně do vztahu, odkud vyvěrá naděje. Naděje této poezie spočívá v opravdovosti a neúhybné poctivosti, s níž se otevírá pochybám, nevěře a skepsi, v neústupnosti a nepřijetí laciné útěchy, jakož i v přimknutí k jazyku. Lyrický subjekt pak přijímá úděl „z vyčerpaného / žít: v přebraném / přebírat: zpívat v sobě“ (62). Taková naděje nemá transparentně spirituální akcent, ale je spíše čistě existenciální: její podstatou je svobodné rozhodnutí i bez přesahu religiózního horizontu žít naplno a vědomě omezený lidský život. V jeho rámci pak samozřejmě vstupuje na scénu i láska traktovaná jako intenzivní přítomnost blízkého a druhého („jeho hlas / naplní životem / i ticho hřbitova“, 122) a neokázalé a prosté soubytí a souznění („ale hoříme / láskou plameny / jak nože vetknutými / do těla / které jsme nepřestali milovat / když tiše krvácí“, 109). Pevnost tohoto spojení ústí v projasněnou vroucnost, v níž básník shledává platnost a velikost bytostné lidské solidarity, stvrzované v okamžiku smrti: „kdo ví / zda jsme nepřišli jen proto / aby chom celý život hledali toho / kdo s námi přečká / několik posledních chvil.“ (123)

Goldova poezie se hlásí k individualistickému humanismu, který vzdoruje zániku a v možnosti být s druhými směřuje bez iluzí k naplnění a vykoupení lidského osudu. Autor navazuje na kontemplativní a reflexivní linii české poezie; tragickým viděním lidského bytí a analýzou povýtce izolovaného subjektu se hlásí k poezii Vladimíra Holana, smyslem pro morfologii zápasu vědomí s všudypřítomnou abstrakcí se vztahuje k dílu Jana M. Tomeše a Ivana Jelínka. Zážitek setkávání s pochmurnou,

pochroumanou a mnohovýznamně mlčící krajinou se blíží Emilu Julišovi, melancholie pohlcujícího času a sychravost tíživé atmosféry ubývajícího života jej sblíží i s poetikou Jiřího Černohlávka; v úhrnu však patří Gold k svěbytným samorostům české lyrické faktury.

Ukázka

žlutá jablka v trávě

pod hvězdným nebem: a ticho

vířené křídlem větru: a úz

kost vzpříčená v hrdle

večera

20. 10. 1989

(81)

nikdy nebudeš větší

než ve chvíli

kdy se ti zdálo

žes nebyl

a vždycky

když slyšíš ve slovech

hlas svého srdce

to je jen ozvěna hlasu

anděla

jemuž jsi hleděl přes rameno

když mlčel

15. 2. 1990

(103)

Vydání

Ze dna na den, Petrov, Brno 2003.

Reflexe

Goldův existencialismus, jeho pojetí vztahu individua ke světu a k bytí v něm, má ve sbírce *Ze dna na den* vypjatou polohu: sartróvské odsouzení ke svobodě pro básníka znamená nejen odsouzení k životu v lineárním, racionálním systému, v němž „*srdce mele na prázdno*“ a život se děje „*navěky: bez slz / a bez krve*“, ale souběžně s tímto mezilidským a osudovým míjením i ryze postmoderní vědomí konce tohoto systému, ve kterém všechno je „*cezené přes mozek*“.

Radim Kopáč: „Jiří Gold“, *Dobrá adresa*,
online: http://www.dobraadresa.cz/2003/DA08_03.pdf [přístup 30. 9. 2013].

Autorský subjekt je v tomto případě rozkročený „*na hranici těla / a snu*“: mezi pochmurnou, noční, snad nadreálnou nebo surreálnou polohou a realistickými, denními či svěbytně deníkovými záznamy. A nad těmito dvěma pilíři se klene oblouk raného sartróvského existencialismu, ona tíživá odpovědnost lidské individuality nejen za vlastní, ale za veškeré bytí ve světě, překlápějící se s postupem času v pocit všeobecného zmaru věcí, sebetřýznivých výčitek a zneklidňujících otázek. [...] Gold není vizionářem apokalypsy, ale jejím přímým svědkem, svědkem chladného a bezútěšného konce dějin člověka, bytostně skeptickým a někdy přímo nihilistickým pozorovatelem, před kterým se rozevírá už jen nekonečný pád do propasti zastaveného času [...].

Radim Kopáč: „Mrtvá krajina žije nejběsileji“, in: *Ze dna na den*,
Brno 2003, s. 145–146, 154.

Jedním z hlavních motivů stále zahušřované poezie Jiřího Golda (nar. 1936) je neschopnost jazyka. Nelidského úkolu užívat řeči právě k vyjádření této nedostatečnosti se zhošťuje reflexí disharmonie času, porozuměním možností jazyka a stálým uvědomováním si jeho hranic. [...] Příběh ovšem z Goldových „deníků“ zcela nemizí – realita vlastního prožitku jen převážila svérázným mučením legend, mýtů a dokumentů „jiných osob“ a do popředí vystoupila stísněnost mlčení, němoty a čekání na Nic, cestovní horečka na nikdy nekonané cestě...

Olga Stehlíková: „Goldova sbírka *Ze dna na den* působí skepticky až depresivně“,
Lidové noviny 16. 9. 2003, s. 9.

Slovo autora

S tou obecností a abstrahováním kontrastuje fakt, že své texty pečlivě datujete – mají navozovat dojem deníkových záznamů?

Deník je přece všechno, co píšete – každý text souvisí se dnem, kdy jej píšete. Já jsem své básně začal v druhé polovině osmdesátých let datovat pod vlivem Jiřího Koláře, kdy jsem přemýšlel, jak dál. Chtěl jsem si zorganizovat čas a utřídit myšlenky; ale nikdy nešlo o popis denních událostí, spíš o jejich ohlasy. Dneska už datování píšu spíš ze setrvačnosti.

„Chci, aby slova neztrácela svůj obsah“ (rozhovor vedl Radim Kopáč),
Weles 2007, č. 30/31, s. 23.

Bibliografie ohlasů

KNIŽNĚ: R. Kopáč, in: Jiří Gold: *Ze dna na den*, Brno 2003, s. 145–155, též in: *Hvizd žlutého inkoustu (a facka)*, Praha 2003, s. 39–45.

RECENZE: O. Stehlíková, *Lidové noviny* 16. 9. 2003; R. Kopáč, *Dobrá adresa*, online: http://www.dobraadresa.cz/2003/DA08_03.pdf [přístup 30. 9. 2013].

Jiří Zizler